

Державний захист прав громадян як споживачів фінансових послуг

Л. М. Кравченко

кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу з правового регулювання фінансових послуг Департаменту цивільного, фінансового законодавства та законодавства з питань земельних відносин Міністерства юстиції України

Ще у зовсім недалекому 2008 році громадянам України здавалося, що банківський кредит є панацеєю від усіх бід та надійним джерелом зростання власного добробуту. В кредит купували квартири, машини, побуто-

ву техніку, мобільні телефони і навіть норкові шуби.

Позичальники-громадяни не завжди усвідомлювали зміст тих відносин, учасниками яких вони виступали, а банки майже ніколи і не намагались пояснити цим позичальникам можливі наслідки таких правовідносин. І все було б, мабуть, добре, аби не настав жовтень 2008 р., коли право громадянина отримати в банку кредит перетворилося на обов'язок його повернути.

Аналіз звернень громадян-позичальників до Міністерства юстиції дає всі підстави стверджувати, що пропагуючи таку послугу, як кредит, банки свідомо чи з необачності, практично в кожному випадку укладання кредитного договору, жодним чином не намагались звернути увагу позичальника на його обов'язки за цим договором та повідомити про можливі наслідки його невиконання або несвоечасного виконання.

У зв'язку з цим, вбачаємо за необхідне, здійснення ґрунтовної роз'яснювальної роботи серед населення працівниками органів державної виконавчої влади з метою ознайомлення громадян зі своїми правами та обов'язками за кредитним договором, на що і буде спрямована ця стаття.

Зрозуміло, що Міністерство юстиції, діючи відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів Украї-

ни від 14 листопада 2006 р. № 1577, не має повноважень щодо аналізу документів, які надходять у зверненнях громадян, чи оцінки будь-яких дій банку.

Разом з тим, звертаємо увагу громадян-позичальників, що відповідно до положень ст. ст. 626, 638, 640 Цивільного кодексу України (далі – Кодекс) договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції.

Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії.

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (ст. 629 Кодексу).

Відповідно до частини першої статті 1054 та частини першої статті 1056 Кодексу, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Розмір процентів та порядок їх сплати за договором визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів.

Кредитний договір укладається у письмовій формі. Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним (ст. 1055 Кодексу).

Тобто громадянину необхідно чітко усвідомлювати, що отримавши кошти в кредит, останній зобов'язаний повернути їх до банку у розмірі та на умовах, що встановлені договором, який він особисто уклав із банком. Крім того, слід враховувати, що сплата процентів за цим кредитним договором – це також його обов'язок.

При цьому частинами першою та другою статті 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком.

Банк зобов'язаний докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку.

Звертаємо увагу і на те, що з метою захисту громадян-позичальників банків законодавцем наприкінці 2008 р. було внесено зміни до Кодексу і передбачено, що розмір процентів та порядок їх сплати за договором визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів.

Встановлений договором розмір процентів не може бути збільшений банком, іншою фінансовою установою в односторонньому порядку.

Умова договору щодо права банку, іншої фінансової установи змінювати розмір процентів в односторонньому порядку є нікчемною (ст. 1056¹ Кодексу).

Також у грудні 2008 року з метою подолання наслідків фінансової кризи та врегу-

лювання окремих питань взаємовідносин банків з їх клієнтами ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» була доповнена новою частиною такого змісту: «банкам забороняється в односторонньому порядку змінювати умови укладених з клієнтами договорів, зокрема, збільшувати розмір процентної ставки за кредитними договорами або зменшувати її розмір за договорами банківського вкладу (крім вкладу на вимогу), за винятком випадків, встановлених законом».

Проте громадянам слід звернути увагу, що і норма Кодексу, і норма вищевказаного Закону стосовно неможливості зміни банком в односторонньому порядку розміру процентів за кредитним договором набули чинності 10 січня 2009 р.

Звідси, якщо договором була передбачена можливість зміни кредитором розміру процентів в односторонньому порядку у разі настання встановлених договором підстав, то такі дії банку є правомірними.

Водночас відносини, що виникають із договорів про надання фінансово-кредитних послуг для задоволення власних побутових потреб громадян, регулюються і Законом України «Про захист прав споживачів» (Постановою Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5 «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів»).

Згідно ж зі статтею 11 вказаного вище Закону, перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитор-давець зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про:

- 1) особу та місцезнаходження кредитодавця;
- 2) кредитні умови, зокрема:
 - а) мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений;
 - б) форми його забезпечення;
 - в) наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, в тому числі між зобов'язаннями споживача;

г) тип відсоткової ставки;

г) суму, на яку кредит може бути виданий;

д) орієнтовну сукупну вартість кредиту та вартість послуги з оформлення договору про надання кредиту (перелік усіх витрат, пов'язаних з одержанням кредиту, його обслуговуванням та поверненням, зокрема таких, як адміністративні витрати, витрати на страхування, юридичне оформлення тощо);

е) строк, на який кредит може бути одержаний;

е) варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги;

ж) можливість дострокового повернення кредиту та його умови;

з) необхідність здійснення оцінки майна та, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється;

и) податковий режим сплати відсотків та про державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію;

і) переваги та недоліки пропонованих схем кредитування.

У разі ненадання зазначеної інформації суб'єкт господарювання, який повинен її надати, несе відповідальність, встановлену ст. ст. 15 і 23 цього Закону.

Договір про надання споживчого кредиту укладається у письмовій формі, один з оригіналів якого передається споживачеві. Обов'язок доведення того, що один з оригіналів договору був переданий споживачеві, покладається на кредитодавця.

Звертаємо увагу і на те, що відповідно до норм Закону споживач не зобов'язаний сплачувати кредитодавцеві будь-які збори, відсотки або інші вартісні елементи кредиту, які не були зазначені у договорі.

У договорі про надання споживчого кредиту може зазначатися, що відсоткова ставка за кредитом може змінюватися

залежно від зміни облікової ставки Національного банку України або в інших випадках. Про зміну відсоткової ставки за споживчим кредитом споживач повідомляється кредитором письмово протягом семи календарних днів з дати її зміни. Без такого повідомлення будь-яка зміна відсоткової ставки є недійсною.

При цьому частиною третьою статті 5 Закону України «Про захист прав споживачів» встановлено, що захист прав споживачів здійснюють спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи і установи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування згідно із законодавством, а також суди.

Таким чином, за наслідками впливу фінансової кризи на банківську систему законодавцем були внесені необхідні зміни до нормативно-правових актів, які спрямовувались на захист прав громадян-позичальників банків.

Водночас, вважаємо, що ситуація, коли банки самостійно та безпідставно змінюють умови кредитних договорів, склалася у зв'язку з тим, що Національним банком України, однією з функцій якого є здійснення банківського регулювання та нагляду, несвоєчасно було вжито заходів щодо забезпечення захисту конституційного права громадян-позичальників банків, який, в свою чергу, має можливість застосування по відношенню до банків заходів впливу, передбачених ст. ст. 66 та 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність», якими зокрема встановлено, що державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у формі адміністративного та індикативного регулювання, а саме:

- застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- нагляд за діяльністю банків;
- визначення процентної політики.

При цьому, відповідно до вказаних статей Закону, Національний банк України має право вимагати від банків та їхніх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. Одночасно, звертаємо увагу громадян на те, що виходячи з конституційного обов'язку держави нести відповідальність перед людиною за свою діяльність, та, враховуючи, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, кожний громадянин відповідно до частини першої ст. 55 Конституції України має право на захист своїх конституційних прав і свобод шляхом звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Література

1. Конституція України // Офіційний вісник України – 2010 – № 72/1. – Ст. 2598.
2. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Про Національний банк: Закон України від 20 травня 1999 року // Відомості Верховної Ради України – 1999 – № 29. – Ст. 238.
4. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 1 грудня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 7. – Ст. 84.